

*Бестужева С.В.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті обґрунтовано доцільність державного регулювання міжнародної економічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання на етапі реформування національної економіки. Розроблено та запропоновано адаптаційну систему управління міжнародною економічною діяльністю підприємств з урахуванням рівня та характеру державного регулювання.

Ключові слова: міжнародна економічна діяльність, регулювання, розвиток, ефективність, фактор.

Постановка проблеми. Формування в Україні високорозвиненої зовнішньоекономічної сфери і забезпечення на цій основі додаткових ресурсів для економічного зростання та ефективної інтеграції її економіки у світове господарство підвищують актуальність вирішення питань, пов'язаних із регулюванням міжнародної економічної діяльності. Саме від цілей, методів і інструментів державного регулювання залежить ефективність міжнародного економічного співробітництва. Водночас рівень і характер розвитку міжнародної економічної діяльності країни вирішальною мірою впливають на державний регулятивний механізм та зумовлюють необхідність його адаптації до умов світового господарства.

Трансформація національної економіки, спрямована на формування економіки відкритого типу, зумовлює зміну пріоритетів державного регулювання – від протекціоністського до ліберального. Із часів А. Сміта та Д. Рікардо і донині в економічній науці відсутня єдина думка щодо доцільності та ефективності використання політики вільної торгівлі та протекціонізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування ефективної системи державного регулювання міжнародної економічної діяльності підприємств висвітлено в роботах таких вітчизняних та закордонних учених, як І. Багрова, В. Власюк, О. Гетьман, Л. Дідківська, Л. Головка, Ю. Козак, В. Козик, А. Кредісов, В. Новицький, М. Матвеев та ін.

Однак переважна більшість авторів не надають належної уваги дослідженню факторів впливу зовнішнього середовища на розвиток міжнародної економічної діяльності підприємства та формуванню дієвих механізмів його адаптації до рівня та характеру державного регулювання.

Мета статті полягає в розробленні методичних рекомендацій щодо оцінки ефективності державного регулювання міжнародної економічної діяльності підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У міжнародному економічному просторі здійснюється взаємодія насамперед загальнодержавних інтересів, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки і суверенітету, із захистом економічного

простору держав. Дія і роль цих чинників в умовах глобалізації зумовили появу нових теоретичних підходів, згідно з якими нехтування такими серйозними поняттями, як «державна безпека», «економічні інтереси держави», «влада» в аналізі ефективності та визначенні доцільності міжнародної економічного обміну є недопустимим. Усвідомлення і втілення в практичну діяльність головних постулатів даного «багатомірною» підходу до міжнародної економічної взаємодії швидше за інших здійснили західні країни. За всіх розмов про скорочення ролі держави фактично в їх економіці, на думку автора, мають місце зовсім інші процеси. За останні два десятиріччя в усіх без винятку розвинених країнах частка ВВП, яка перерозподіляється через бюджет, залишилася практично незмінною. Відбувається повне скорочення функцій держави у сфері соціального захисту населення, відчутна лібералізація зовнішньоекономічної сфери. Але водночас різко зросла участь держави в підтримці експортних зусиль і підвищенні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств шляхом: розвитку й створення необхідної для цього інфраструктури (науки, засобів зв'язку, інформаційного забезпечення); впровадження стимулюючої податкової системи; розроблення і реалізації різноманітних варіантів промислової і/чи структурної політики; стрімкого впровадження державних норм і стандартів щодо технологічних, екологічних, санітарних та інших характеристик виробів; свого роду розширення корпоративної дипломатії, за якої зростаюча частина дипломатичного корпусу орієнтована на сприяння у тій чи іншій формі операціям «своїх» компаній за кордоном.

Таким чином, у розвинених країнах відбувається не скорочення економічної ролі держави, а лише переорієнтація її господарських функцій у бік більш активної участі в боротьбі її підприємств за світогосподарські позиції.

Державне регулювання міжнародної економічної діяльності здійснюється методом розроблення і реалізації державної зовнішньоекономічної політики, під якою слід розуміти систему заходів торговельного, інвестиційного, інноваційного, валютно-фінансового, кредитного спрямування на розвиток міжнародних економічних зв'язків національних суб'єктів господарювання, поглиблення і розширення їх участі в міжнародному розподілі праці для вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз діючого в Україні механізму зовнішньоекономічного регулювання свідчить про відсутність системного підходу до його формування, який повинен урахувувати:

1) створення сприятливих умов для розвитку експортного виробництва;

- 2) формування раціональної структури внутрішнього ринку;
- 3) збільшення витрат бюджету;
- 4) регулювання імпорту для збереження пропорційного розвитку національної економіки;
- 5) покращення стану платіжного балансу за рахунок інтенсифікації експортних операцій та регулювання імпорту;
- 6) уніфікацію інструментарію державної зовнішньоторгівельної політики відповідно до основних принципів Світової організації торгівлі [3, с. 194].

Одним із найбільш проблемних та малорозроблених питань є формування системи адаптаційних заходів із боку підприємств щодо рівня та характеру державного впливу на його міжнародну економічну діяльність.

В економічній літературі оцінка ефективності державного регулювання передбачає врахування двох найбільш важливих аспектів:

- по-перше, оцінювання ефективності державної зовнішньоекономічної політики в контексті регулювання міжнародної

економічної діяльності національних суб'єктів господарювання;

- по-друге, оцінювання ефективності державної зовнішньоекономічної політики в контексті реалізації державою економічних інтересів як суб'єкта світогосподарських зв'язків.

Ринкова економіка, як відомо, не сприймає неефективних дій і вимагає за них надто високу ціну: втрату цільових ринків, послаблення конкурентних позицій, недоотримання фінансових ресурсів, скорочення робочих місць та підвищення рівня безробіття, що зумовлює необхідність пошуку дієвих заходів щодо підвищення ефективності міжнародної економічної діяльності підприємств з урахуванням рівня та характеру її державного регулювання. До основних факторів, які впливають на ефективність міжнародної економічної діяльності підприємств, слід віднести рівень та темпи інфляції в країні, що призводять до знецінення грошових накопичень підприємств. Багато сучасних науковців, у тому числі і послідовники Дж.М. Кейнса, вважають помірну інфляцію необхідною умовою ефективного економічного розвитку, оскільки вона дає змогу ефективно

Рис. 1. Формування адаптаційної системи управління міжнародною економічною діяльністю підприємств

корегувати ціни відносно змінних умов виробництва і попиту [4]; коливання курсу національної валюти, за зниження якого експортери отримують можливості збільшувати експорт за рахунок його здешевлення, а імпортери, навпаки, скорочують імпорт, що стимулює зростання цін на імпортовані товари та надає можливості для розвитку імпортозаміщення [1]; оподаткування, рівень впливу якого залежить від самої системи оподаткування. Вітчизняні вчені [2; 5–8] обґрунтовують доцільність використання податкового регулювання як ефективного інструменту оптимізації механізму міжнародного співробітництва; умови одержання кредиту та процентну банківську ставку; особливості ціноутворення та динаміку цін на цільових ринках, яка впливає на конкурентоспроможність підприємства; платоспроможність як показник рівня фінансової стійкості підприємства; скорочення доходів споживачів або зниження купівельної спроможності на продукцію та послуги зумовлює скорочення обсягу її виробництва та надання певних послуг; рівень та характер державної підтримки національних експортерів, який на теперішній час є найбільш значущим фактором розвитку міжнародної економічної діяльності підприємств в умовах загострення конкуренції на міжнародних ринках, посилення політичної й економічної нестабільності у світі.

У міжнародних економічних відносинах підприємство виступає як самостійний суб'єкт, діяльність якого здійснюється відповідно до визначених стратегічних цілей, але регулюється нормами національного законодавства. При цьому рівень та характер такого регулювання відповідають загальнонаціональним інтересам та умовам укладених міждержавних угод, що спричиняє виникнення колізії між державними та інтересами підприємств.

На основі проведеного дослідження міжнародної економічної діяльності машинобудівних підприємств України автором розроблено і запропоновано узагальнену для українських підприємств-експортерів адаптаційну систему управління міжнародною економічною діяльністю до умов та інструментів її державного регулювання (рис. 1).

Формування адаптаційної системи управління міжнародною економічною діяльністю підприємств (рис. 1) полягає у реалізації трьох основних етапів.

На першому етапі необхідно оцінити вплив факторів зовнішнього економічного середовища на ефективність міжнародної економічної діяльності підприємств. Для цього автором пропонується побудувати економіко-математичну модель, в якій функцією обрати ефективність експорту (Y), а фактором впливу – зміни курсу національної валюти (X_1), рівень інфляції в Україні (X_2), частку державного фінансування у загальному обсязі фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні (X_3), податок на прибуток (X_4). Фактор X_3 був обраний у зв'язку з участю провідних українських підприємств-експортерів у наукових проектах.

На основі проведеного дослідження експортної діяльності машинобудівних підприємств за 2013–2016 рр. [9] автором було отримано лінійну функцію залежності між факторами:

$$Y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + b_3 X_3 + b_4 X_4, \quad (1)$$

де Y – залежний фактор;

X_1, X_2, X_3, X_4 – незалежні фактори;

b_0, b_1, b_2, b_3, b_4 – коефіцієнти.

Скориставшись функцією «ЛИНЕЙН()», отримали дані досліджуваного періоду, які наведені на рис. 2.

Згідно з проведеними розрахунками, отримано рівняння регресії:

$$Y = 415,61 + 0,02 \times X_1 - 3,24 \times X_2 + 0,02 \times X_3 - 1,3 \times X_4. \quad (2)$$

Під час перевірки даного рівня на значущість за критерієм Фішера визначено, що за рівня значущості 0,05 рівняння є статистично достовірним та може використовуватися для аналізу зв'язку між факторами. Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,785, або 78,5%, тобто зв'язок між ефективністю експорту та чотирма вибраними факторами становить 78,5%, на решту 21,5% впливають інші фактори, що підтверджує правильність вибору факторів для побудови економіко-математичної моделі.

H	I	J	K	L	M	N
	b3	b3	b2	b1	b0	
	-1,30247	0,019794	-3,23673	0,017648	415,6149	
	0,213463	0,043458	0,781072	0,123555	78,54314	
	0,7852	0,960889	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	
	17,36355	19	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	
	64,12764	17,54286	#Н/Д	#Н/Д	#Н/Д	
	F=17,36					
	Fтабл=2,9					

Рис. 2. Багатофакторна модель державного впливу на міжнародну економічну діяльність підприємств

На основі отриманих результатів на другому етапі виявляються найбільш значущі фактори державного впливу на міжнародну економічну діяльність підприємств.

Відповідно до цього, на третьому етапі розробляються дієві заходи щодо її адаптації до характеру та рівня державного регулювання, що наведено на рис. 3.

Найбільший вплив на міжнародну економічну діяльність підприємств здійснює такий фактор державного регулювання, як рівень інфляції: у разі підвищення інфляції на 1% ефективність експорту знижується на 3,24%.

Для зниження впливу інфляції на підприємстві доцільно розробити такі заходи:

- усі прогностичні значення цін на ресурси і продукцію виражати у цінах даного періоду і відображати зміни лише у відносних цінах;
- витрати на виплату відсотків розраховувати для кожного періоду, застосовуючи номінальну ставку до основної суми непогашеного кредиту;
- зобов'язання з виплати податку на прибуток визначати із застосуванням прогностичних значень витрат і надходжень, виражених у постійних цінах, процентних платежів і податкових знижок на амортизацію, розрахованих на основі цін придбання основних виробничих фондів;
- потоки коштів, виражені в постійних цінах, визначати з позиції власного капіталу і загальних інвестиційних коштів і дисконтувати з урахуванням інфляції;
- коригування експортних цін відповідно до рівня інфляції та врахування інфляційних змін у зовнішньоторговельних контрактах.

Вплив податку на прибуток на ефективність експорту є також значним – підвищення податку в середньому на 1% зумовлює зниження ефективності експорту на 1,3%. Для зниження впливу податкового навантаження підприємству доцільно брати участь у державних проектах, які мають переважно преференційний характер податкового регулювання.

Курс гривні та частка державного фінансування у витратах на виконання наукових та науково-технічних робіт в Україні впливають меншою мірою: у разі збільшення даних показників

на 1% ефективність експорту підвищиться лише на 0,02%. Для врахування змін курсу національної валюти та зменшення їх негативного впливу на міжнародну економічну діяльність підприємств доцільно реалізовувати такі заходи:

- використання мультивалютної обмовки для врахування можливих коливань курсів валют країн-партнерів;
- індексна обмовка передбачає коригування ціни товару та суми платежу відповідно до зміни цін (індексу цін) на момент платежу;
- ескалаторна обмовка передбачає фіксацію в контракті ціни, яка може в подальшому коригуватися відповідно до зміни ціноутворюючих факторів;
- укладання торговельних та промислових компенсаційних угод, при цьому торговельні компенсаційні угоди передбачають здійснення взаємних поставок декількох товарів або їх партій, а промислові компенсаційні угоди – експорт машин, обладнання, будівництво промислових об'єктів, трансферт технологій, який оплачується зустрічними поставками продукції, виробленої з їх використанням;
- укладання форвардних угод для зниження ризику знецінення валюти;
- скорочення термінів між укладанням угод та здійсненням розрахунків, прискорення платежів;

– фіксація ціни експортного товару у більш стабільній валюті з наступним платежем у більш «м'якій» [1].

Частка державного фінансування у загальному обсязі фінансування наукової та науково-технічної діяльності не значною мірою впливає на ефективність експорту, оскільки вітчизняні підприємства виробляють і експортують продукцію переважно з низькою доданою вартістю. Слід зазначити, що в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» бюджетне фінансування визначається як один із пріоритетних напрямів здійснення державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності [10]. Однак через нестачу бюджетних коштів та недоліки в організації та управлінні науковими та інноваційними процесами ці норми законів не виконуються, що унеможливує виконання поставлених цілей у сфері наукового та інноваційного розвитку економіки країни. В Україні відсутній прозорий конкурс розподілу бюджетних коштів під час формування державних замовлень на науково-технічну продукцію серед вітчизняних підприємств. Із 2000 р. в Україні жодного бюджетного року не була виконана визначена ст. 34 цього Закону норма щодо забезпечення державою бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% ВВП України. Обсяг фінансування програм і проектів

Рис. 3. Заходи щодо адаптації міжнародної економічної діяльності підприємства до державного регулювання

у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва за рахунок державного бюджету у 2014 р. становив 3,68 млн. грн., а в 2015 р. – 6,11 млн. грн. [3, с. 180].

Висновки. Отже, для ефективного функціонування вітчизняних підприємств на зовнішні ринках необхідно розробляти та впроваджувати заходи з адаптації їх міжнародної економічної діяльності не тільки до умов міжнародного середовища, але й до особливостей державної зовнішньоекономічної політики з притаманними їй методами та інструментами.

Література:

1. Багрова І.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : [підручник для ВНЗ] / І.В. Багрова [та ін.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 580 с.
2. Багрова І.В. Міжнародна економічна діяльність України : [навч. посіб.] / І.В. Багрова, О.О. Гетьман, В.С. Власюк. – К. : ЦНЛ, 2004. – 384 с.
3. Бестужева С.В. Міжнародна економічна діяльність України : [навч. посіб.] / С.В. Бестужева. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 282 с.
4. Вічевич А.М. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності / А.М. Вічевич, О.В. Максимець. – Львів : Афіша, 2004. – 140 с.
5. Крупін В.С. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем / В.С. Крупін. – Львів : ІРД, 2009. – 217 с.
6. Матвеев М.Е. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності : [навч. посіб.] / М.Е. Матвеев, І.І. Дідович. – К. : Професіонал, 2008. – 192 с.
7. Новицький В.С. Міжнародна економічна діяльність України : [підручник] / В.С. Новицький. – К. : КНЕУ, 2003. – 948 с.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.91 № 1977-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/pravo>.

Бестужева С.В. Методические основы оценки эффективности государственного регулирования международной экономической деятельности предприятий

Аннотация. В статье обоснована целесообразность государственного регулирования международной экономической деятельности отечественных субъектов хозяйствования на этапе реформирования национальной экономики. Разработана и предложена адаптационная система управления международной экономической деятельностью предприятий с учетом уровня и характера государственного регулирования.

Ключевые слова: международная экономическая деятельность, регулирование, развитие, эффективность, фактор.

Bestuzheva S.V. Methodical grounds of the assessment of efficiency of the state regulation of international economic activities of enterprises

Summary. The article grounds the importance of the state regulation of international economic activities of domestic enterprises at the stage of the national economy reforming. An adaptive system of enterprises' international economic activity management is developed and proposed taking into account the level and type of state regulation

Keywords: international economic activity, regulation, development, efficiency, factor.